УДК 71.56 (045)

Інна Ящук,
Катерина Біницька

ЗМІСТОВЕ НАПОВНЕННЯ ПОНЯТТЯ «ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ»: ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ ПІДХІД

Стаття присвячена проблемі формування професійно-педагогічної компетентності вчителів. Шляхом аналізу праць відомих вітчизняних та зарубіжних вчених з'ясовано сутність і зміст понять: «професійна компетентність», «педагогічна компетентність». Метою статті є визначення сутності феномену «професійно-педагогічна компетентність учителя початкових класів» з виокремленням етапів її формування в умовах закладу вищої освіти, вирізненням її складників та компонентів. До завдань віднесено: охарактеризувати сутність понять «професійна підготовка майбутніх учителів», «професійна компетентність учителя» та «педагогічна компетентність»; провести порівняльний аналіз визначення понять «професійна компетентність», «педагогічна компетентність» і його структурних компонентів; вирізнити складники професійно-педагогічної компетентності вчителя початкових класів; виокремити компоненти сформованої професійно-педагогічної компетентності. Поглиблено розуміння професійно-педагогічної компетентності студента – майбутнього вчителя початкових класів. Виокремлено етапи її формування в умовах закладу вищої освіти, вирізнено складники та компоненти.

Ключові слова: *професійна компетентність, професійно-педагогічна компетентність вчителя початкових класів, майбутній вчитель початкових класів.*

The urgent need of modern pedagogical science is the modernization of the system of preparation of the future teachers for professional activity, search and providing of effective conditions for the formation of highly skilled specialists capable of designing and organizing the modern educational process, performing the new social order.

Recognition by the state of the need for modernization of education, including professional, understanding by young people the importance of education in the achievement of life success, professional and personal self-realization led to the change in attitudes toward education as a competently oriented, which priority goal is not learning as such, but the ability of a specialist to professionally implement it in the particular practical situation.

The purpose of the article – on the basis of the analysis of scientific psychological-pedagogical literature, to determine the essence of the

phenomenon «professional-pedagogical competence of the primary school teacher» with the identification of the stages of its formation in the educational process of Khmelnytskyi Humanitarian-Pedagogical Academy, the distinguishing features of its components.

The study of the phenomenology of professional-pedagogical competence of the teacher shows that, on the one hand, it is a socio-pedagogical phenomenon, which is a complex, multifaceted and multidimensional characteristic of the activity of a teacher corresponding to the order of society and aimed at training the professional teacher. On the other hand, it is a qualitative characteristic, which includes a set of fundamental integrated knowledge, generalized skills and pedagogical abilities of the teacher, personal and professionally important qualities, culture and mastery of the teacher, readiness for constant self-improvement. Formation of professional-pedagogical competence of the future teacher of primary classes also requires focusing on the promotion of professional self-education, development of the initiative, formation of personal style of educational activity taking into account the individuality and the level of training. Therefore, we see the prospects of the further scientific researches in the study of the impact of self-development onto the formation of professional-pedagogical competence of the future primary school teacher.

Key words: *professional competence, pedagogical competence, professional-pedagogical competence of the primary school teacher, future teacher of primary school.*

На нинішньому етапі соціально-економічного розвитку України пріоритетом стає якісна освіта – головний ресурс соціального прогресу, основа інтелектуального потенціалу нації, життєвої та професійної компетентності людини, важливий критерій індексу розвитку людського потенціалу. Тому актуальною потребою сучасної педагогічної науки є модернізація системи підготовки майбутніх учителів до професійної діяльності, пошук і забезпечення ефективних умов для формування висококваліфікованих фахівців, які здатні проектувати та організовувати сучасний освітньо-виховний процес, виконувати нове соціальне замовлення.

Питання реформування вищої освіти України, проблеми підготовки педагогічних працівників принципово нової якості викладено у низці нормативно-правових документів, зокрема, в Законі України «Про вищу освіту», Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року, Національному освітньому глосарії: вища освіта, Стандарті вищої освіти України, Державному стандарті початкової загальної освіти, Концепції розвитку освіти України на період 2015–2025 рр., Концепції «Нова українська школа» та інших.

Визнання державою потреби модернізації освіти, в т.ч. й професійної, усвідомлення молоддю значущості освіти в досягненні життєвого

успіху, професійної й особистісної самореалізації призвели до зміни поглядів на ставлення до освіти, як до компетентно зорієнтованої, пріоритетною ціллю якої стає не навченість як така, а здатність спеціаліста професійно реалізувати її в конкретній практичній ситуації.

Особливості компетентнісно орієнтованої освіти, поняттєво-категорійний апарат зазначеної проблеми розкрито в низці робіт вітчизняних і зарубіжних вчених: Ф. Вайнерта, І. Зимньої, Дж. Кулахена, Г. Матушевської, В. Познякова, Дж. Равена, Г. Селевка, В. Серікова, Ю. Татура, А. Хуторського, В. Шадрікова та інших.

Щодо визначення поняття «компетентність», то ми повністю підтримуємо положення, викладені в Національному освітньому глосарії: вища освіта (2011, 2014): «компетентність – динамічна комбінація знань, вмінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, яка визначає здатність особи успішно здійснювати професійну та подальшу навчальну діяльність і є результатом навчання на певному рівні вищої освіти (Національний освітній голосарій: вища освіта, 2011).

На сьогодні загальноприйнятим є поділ компетентностей на дві групи: *предметно-спеціальні (фахові) компетентності* (залежать від предметної області, визначають профіль освітньої програми та кваліфікацію випускника) та *загальні компетентності* (носять універсальний, не прив'язаний до предметної області характер, наприклад, здатність до навчання, креативність, володіння іноземними мовами, базовими інформаційними технологіями тощо) (Ковальчук В. А., 2011).

Мета статті – на основі аналізу наукової психолого-педагогічної літератури визначити сутність феномену «професійно-педагогічна компетентність учителя початкових класів» з виокремленням етапів її формування в освітньо-виховному процесі Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії, вирізненням її складників та компонентів.

Завдання:

1) охарактеризувати сутність понять «професійна підготовка майбутніх учителів», «професійна компетентність учителя» та «педагогічна компетентність»;
2) провести порівняльний аналіз визначення понять «професійна компетентність», «педагогічна компетентність» і його структурних компонентів;
3) визначити складники професійно-педагогічної компетентності вчителя початкових класів;
4) виокремити компоненти сформованої професійно-педагогічної компетентності.

Для розв'язання завдань дослідження застосовувалися наукові методи: метод вивчення джерел (нормативно-правових актів та психолого-педагогічної літератури з питань професійно-педагогічної компетентності

учителя початкових класів). У ході дослідження будуть використовуватись такі емпіричні методи: інтерв'ю, діалог, дискусія, спостереження, опитування, обговорення тощо; буде здійснюватися також кількісний, структурно-порівняльний аналіз навчальних планів за спеціальністю «Початкова освіта» Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії.

Професійна підготовка майбутніх учителів – це процес оволодіння знаннями та уміннями, необхідними педагогові для належного виконання завдань навчально-виховного процесу, яка включає сукупність спеціальних знань, умінь і навичок, якостей, трудового досвіду і норм поведінки, що забезпечують можливість успішної професійної діяльності педагога, і здійснюється під час учіння студентів у системі навчальних занять та позааудиторної роботи з професійно орієнтованих дисциплін і педагогічної практики. Результатом професійної підготовки є певний рівень сформованості загальнопедагогічних знань, умінь і навичок, якостей особистості, професійної та педагогічної компетентності.

Оскільки сучасна державна освітня політика орієнтована на компетентнісний підхід до навчання, що спрямований на зміщення акцентів із накопичення теоретичних знань на здатність студента практично діяти у конкретних професійних ситуаціях, то за такого підходу показником ефективності навчання студента виступає рівень сформованості його професійної компетентності.

Як зазначено у Стандарті вищої освіти, професійна компетентність учителя – властивість особистості, що виявляється в здатності розв'язувати складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми у професійно-педагогічній діяльності, що передбачають застосування теоретичних положень і методів педагогіки, психології та окремих методик навчання й характеризуються комплексністю та невизначеністю умов (Стандарт вищої освіти в Україні). Формування професійної компетентності майбутніх вчителів пов'язане не лише з оволодінням ними сукупністю професійних знань, умінь, навиків, здібностей, а також формуванням мотиваційно-ціннісного ставлення до майбутньої професійної діяльності, проявом самостійності, творчої активності і рефлексії в оцінці її результатів (Стандарт вищої освіти України).

Базовим ми вважаємо поняття, представлене в Стандарті вищої освіти України (спеціальність 013 – початкова освіта): професійна компетентність учителя початкової школи – це здатність до педагогічної діяльності, організації навчально-виховного процесу у початковій школі на рівні сучасних вимог; здатність результативно діяти, ефективно розв'язувати стандартні та проблемні професійні задачі, що виникають у процесі навчання, виховання й розвитку учнів початкової школи. Основу цієї здатності становить єдність теоретичної і практичної готовності педагога до здійснення педагогічної діяльності, що виявляється у наявності системи знань, умінь, ціннісних ставлень до професійної діяльності та досвіді їх

реалізації на практиці (Стандарт вищої освіти України).

Дотичним до поняття «професійна компетентність» у контексті проблеми дослідження є категорія «педагогічна компетентність», яка у Стандарті вищої освіти України (Стандарт вищої освіти України) розглядається як здатність до проектування, організації, оцінювання, рефлексії та коригування навчально-виховного процесу в початковій ланці освіти. Її складниками є такі компетентності: дидактична (розуміється як здатність майбутнього вчителя вирішувати стандартні та проблемні професійні завдання, що виникають в освітній практиці початкової школи, на основі сформованих знань про теоретичні засади побудови змісту і процесу навчання молодших учнів, у тому числі ґрунтовних знань про сучасні теорії навчання, гнучкого володіння методами навчання; спроможність обґрунтовано обирати прийоми, засоби, технології, форми організації навчання, адекватні дидактичній ситуації); виховна (полягає у здатності майбутнього вчителя початкових класів до здійснення виховної діяльності з молодшими школярами; здатність до планування, проектування й аналізу виховного процесу початкової школи як цілісної педагогічної системи, яка включає мету, завдання, зміст, методи, прийоми, педагогічні засоби, форми організації, діяльність вихователя й вихованців; спрямованість на досягнення відповідних результатів; здатність ефективно використовувати виховний потенціал уроків і занять з учнями в позаурочний час); організаційна компетентність (передбачає здатність до організації навчально-виховного процесу в початковій школі, систематичного підвищення професійно-педагогічної кваліфікації вчителя початкової школи).

Проаналізувавши досвід європейських країн щодо відповідальності за визначення професійних компетенції вчителів констатуємо, що у кількох країнах Європейського Союзу (Естонії, Словенії, Німеччині та Великобританії) – рішення про визначення вимог до професійних компетентностей приймається централізовано на рівні міністерств освіти або інших державних органів. У Австрії, Бельгії, Болгарії, Данії, Франції, Угорщині, Ірландії, Латвії, Литві, Люксембурзі, Нідерландах, Польщі, Португалії, Румунії, Словаччині, Іспанії, Швеції вимоги до професійних компетентностей майбутніх вчителів визначаються на національному рівні, але адаптуються відповідно конкретних потреб на рівні закладів педагогічної освіти. У інших країнах (Фінляндія, Чехія, Греція та Мальта) вимоги до формування до професійних компетентностей встановлюються лише закладами вищої освіти (Education andtraining, 2010). На нашу думку, у країнах, де рішення про визначення професійно-педагогічну компетентність вчителя початкових класів приймається на національному рівні, як правило, мають більш якісні та докладні описи компетенцій, які повинні мати вчителі. У тих країни, де заклади вищої освіти мають автономію вирішувати рівень та вимоги до професійно-педагогічних компетентностей

вчителя початкових класів, як правило, є більш різноманітні варіанти (Commission staff working document Supporting the Teaching Professions for Better Learning Outcomes, 2012, 10).

Проаналізувавши українські та польські стандарти вищої освіти ми прийшли до висновку, що в обох країнах використовують поняття «педагогічна компетентність» та виділено її структурні компоненти (табл. 1).

Таблиця 1

Порівняльна характеристика визначень поняття «педагогічна компетентність» і його структурних компонентів в Україні та Республіці Польща

Стандарт	Педагогічна компетентність – це	Структурні компоненти педагогічної компетентності
Стандарти професійної компетентності педагогів Комітету Педагогічних наук Польської академії наук	виконання комплексу завдань вчителями, зокрема: регулювати шлях передачі відповідних знань, формувати навички та уявлення учнів відповідно до віку дітей; допомагати пізнати світ учням у його цілісності та складності; підтримувати самостійне навчання учнів; стимулювати когнітивну цікавість та мотивацію до подальшої освіти у молодших школярів (Kompetentny nauczyciel w szkole).	прагматичні компетенції; компетенція співробітництва; комунікативні компетенції; креативні компетенції; комп'ютерні та медіа компетенції.
Стандарт вищої освіти України	здатність до проектування, організації, оцінювання, рефлексії та коригування навчально-виховного процесу в початковій ланці освіти (Стандарт вищої освіти України)	дидактична компетентність; виховна компетентність; організаційна компетентність.

Зважаючи на дискусію вітчизняних науковців установлено, що ці поняття не є тотожними. У змісті педагогічної компетентності пріоритетними є предметні знання і уміння, які набуваються у результаті навчання і самоосвіти суб'єкта, що забезпечується організацією і змістом освітнього процесу у закладі вищої освіти, якістю підготовки спеціаліста, який по його закінченню має бути реально здатним до вирішення професійних, академічних і соціальних завдань. При цьому увага акцентується на готовності педагога вирішувати як стандартні, так і нестандартні, з елементами новизни, завдання на основі отриманих в різних формах освіти знань, умінь і навичок. Педагогічна компетентність реалізується лише у процесі діяльності, за змістом якої можна судити про рівень професійного і морального розвитку спеціаліста, його реальній

відповідності займаній посаді. Сформована у закладі вищої освіти педагогічна компетентність збагачується і удосконалюється у процесі практичної педагогічної діяльності.

Аналіз наукових джерел, власне бачення проблеми дало можливість визначити професійно-педагогічну компетентність вчителя початкових класів як інтегровану характеристику особистісних і професійних якостей, що відображає ступінь оволодіння психолого-педагогічними знаннями, уміннями і навичками, забезпечує готовність і здатність до виконання педагогічних функцій на основі ціннісного ставлення до своєї діяльності і відповідальності за її результати. Готовність і здатність до виконання педагогічних функцій ми пов'язуємо із сформованими організаторськими і комунікативними уміннями, а також здатністю розв'язувати складні задачі і проблеми в галузі педагогіки у процесі професійної діяльності або навчання.

Узагальнюючи напрацювання дослідників у галузі професійної та педагогічної компетентності, нами визначено такі складники професійно-педагогічної компетентності вчителя початкових класів:

– професійні знання;
– професійні уміння і навички, необхідні для успішного виконання функціонально-посадових обов'язків;
– ділові і особистісно значущі якості, що сприяють якнайповнішій реалізації власних сил, здібностей і можливостей у процесі виконання функціонально-посадових обов'язків;
– загальна культура, необхідна для формування гуманістичного світогляду, визначення духовно-ціннісних орієнтирів, моральних та етичних принципів особистості;
– мотивація професійної діяльності.

Розглянемо процес формування професійно-педагогічної компетентності майбутнього вчителя початкових класів на прикладі Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії у 2017–2018 н.р. Проаналізувавши навчальні плани за спеціальністю «Початкова освіта», зазначимо, що в цьому заклади вищої освіти використовують ступеневу модель професійної підготовки майбутнього вчителя. Розглянемо більш детально кожну траєкторію надання вищої педагогічної освіти в академії:

І траєкторія надання педагогічної освіти в академії – є підготовка майбутніх вчителів початкової освіти у коледжі, який є структурним підрозділом академії, де здійснюють професійну підготовку за ступенем «молодший спеціаліст». Студенти коледжу здобувають кваліфікацію вчителя початкових класів з додатковими спеціалізаціями: «Вчитель англійської (німецької) мови в початковій школі», «Вчитель трудового навчання в початковій школі», «Організатор учнівських об'єднань», «Вчитель інформатики в початковій школі», «Вчитель фізичної культури в початковій школі», «Вчитель образотворчого мистецтва в початковій

школі», «Вчитель хореографії в початковій школі». Згідно навчальним планом термін підготовки триває 3 р. 10 міс. з загальним обсягом 228,5 кредитів ЄКТС. Студенти, які здобули професійні компетентності на ступені «молодший спеціаліст» можуть продовжити навчання на першому (бакалаврському) рівні вищої освіти за двома іншими моделями, які функціонують у Хмельницькій гуманітарно-педагогічній академії.

ІІ траєкторія надання педагогічної освіти з професійної підготовки майбутнього вчителя початкової освіти – перший (бакалаврський) рівень вищої освіти, який здобувається на основі ступеня «молодший спеціаліст». Термін навчання в академії 1 р. 10 міс. з загальним обсягом 180,5 кредитів ЄКТС.

ІІІ траєкторія здобуття першого (бакалаврського) рівня вищої освіти, здобувається майбутніх вчителями на основі повної загальної середньої освіти (11 кл.), при успішному складанні ЗНО. Термін навчання при такій моделі становить 3 р. 10 міс. з загальним обсягом 240 кредитів ЄКТС.

IV траєкторія надання педагогічної освіти в академії є другий рівень вищої освіти «магістр», які здобувається особами, які отримали ступінь бакалавра (спеціаліста). Ступінь магістра здобувається за освітньо-професійною програмою. Обсяг освітньо-професійної програми підготовки магістра становить 95 кредитів ЄКТС із терміном навчання 1 р. 6 міс.

Реалізація навчальних програм з педагогічної освіти здійснюється поетапно.

Для прикладу розглянемо процес формування професійно-педагогічних компетентностей майбутніх учителів початкових класів, який відбувається за ІІІ траєкторією в Хмельницькій гуманітарно-педагогічній академії. На першому етапі (перший рік навчання у закладі вищої освіти) відбувається оволодіння студентами інформацією про майбутню професію, а також основами психолого-педагогічних знань з обраного фаху; усвідомлення ними соціальної ролі вчителя у суспільстві; розвиток стійкого позитивного ставлення до майбутньої професії та потреби у творчому оволодінні нею; оволодіння загальними компетентностями: загальнонавчальною, комунікативною, інформаційно-аналітичною, дослідницько-праксеологічною.

Другий етап (другий рік навчання) передбачає поглиблене вивчення психолого-педагогічних дисциплін і спрямовується на збагачення студентами педагогічного досвіду; включення студентів у різні види педагогічної діяльності, в т.ч. й у професійно спрямовану навчально-дослідну та науково-дослідну роботу, у процесі якої формується усвідомлення своїх фахових можливостей і здібностей, моральних якостей і психологічних властивостей, що забезпечує результативність у подальшій самостійній роботі; поглиблене оволодіння предметними компетентностями: психологічною, філологічною, математичною, науково-природознавчою, технологічною, мистецькою тощо.

Третій етап (третій рік навчання) характеризується формуванням стійких і глибоких переконань, принципів, що є складовими світогляду майбутнього вчителя, розширенням і поглибленням світогляду студентів знаннями тих проблем, які повинен вирішувати сучасний вчитель початкових класів, закріплення творчого підходу до вирішення професійних завдань, оволодіння основами професійної етики, набуття навиків системності у роботі; оволодіння професійно-комунікативною компетентністю, складниками якої є емоційна, вербально-логічна, інтерактивна, соціально-комунікативна, технічна та предметно-змістова.

Четвертий етап (четвертий рік навчання) полягає в оволодінні теоретичними та поглибленні професійними знаннями, практичними уміннями і навичками; формування здатності розв'язувати складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми у професійно-педагогічній діяльності, що передбачають застосування теоретичних положень і методів педагогіки, психології та окремих методик навчання; оволодіння дидактичною, виховною, організаційною компетентностями.

Зазначимо, що процес формування професійно-педагогічної компетентності майбутніх учителів початкових класів у Хмельницькій гуманітарно-педагогічній академії, який орієнтується як на вимоги роботодавців, так і очікування самих студентів, поєднує традиційні та інноваційні підходи до освітньої підготовки педагогів для усіх ступенів вищої освіти.

Нами виокремлено такі компоненти формування професійно-педагогічної компетентності майбутніх вчителів початкової освіти:

Мотиваційно-вольовий компонент включає в себе: мотиви, цілі, потреби, ціннісні установки, стимулює творчий прояв особистості в професії; передбачає наявність інтересу до професійної діяльності. В академії формування вищезгаданого компоненту здійснюється засобами виховної та волонтерської роботи, роботи інституту кураторства, яка активно функціонує на факультеті початкової освіти та філології.

Функціональний компонент проявляється у вигляді знань про способи педагогічної діяльності, необхідні вчителю для проектування і реалізації тієї чи іншої педагогічної технології. Цей компонент формування професійно-педагогічної компетентності в хмельницькій гуманітарно-педагогічній академії здійснюється за допомогою циклу дисциплін загальної професійної підготовки, на вивчення яких у навчальному плані відводиться 27 кредитів ЄКТС.

Комунікативний компонент компетентності включає уміння чітко висловлювати думки, переконувати, аргументувати, доводити, висловлювати судження, передавати раціональну і емоційну інформацію, встановлювати міжособистісні зв'язки, узгоджувати свої дії з діями колег, вибирати оптимальний стиль спілкування в різних ділових ситуаціях, організовувати і підтримувати діалог. Комунікативний компонент

компетентності у професійній підготовці на факультеті початкової освіти та філології досягається завдяки проходження студентами різних видів педагогічної практики, на які у навчальному плані відводиться 178 кредитів ЄКТС.

Рефлексивний та самоактуалізуючий компоненти проявляється в умінні майбутніх вчителів свідомо контролювати результати своєї діяльності і рівень власного розвитку, особистісних досягнень; сформованість таких якостей і властивостей, як креативність, ініціативність, націленість на співпрацю, співтворчість, схильність до самоаналізу. Рефлексивний компонент є регулятором особистісних досягнень, пошуком особистісних смислів в спілкуванні з людьми, самоврядування, а також спонукає до самопізнання, професійного зростання, вдосконалення майстерності, смислотворчої діяльності та формування індивідуального стилю роботи.

Самоактуалізуючий компонент включає самоконтроль, саморегуляцію та самовдосконалення особистості майбутнього педагога.

Зазначені компоненти професійно-педагогічної компетентності майбутнього вчителя початкових класів носять інтегративний, цілісний характер, а їх формування є основним завданням науково-педагогічної діяльності колективу Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії.

В українській концепції компетентнісно зорієнтованої вищої освіти вченими В. Бобрицькою, В. Захарченко, В. Луговим, О. Пометун, Ю. Рашкевич, Ж. Талановою, І. Ящук обґрунтовано потенціал компетентнісного підходу у підвищенні ефективності системи вищої освіти в Україні, розглянуто його як один з шляхів забезпечення її відповідності вимогам нових соціально-економічних та інформаційних викликів, успішної інтеграції до європейського освітнього простору.

Дослідження феноменології професійно-педагогічної компетентності вчителя показує, що, з одного боку, це соціально-педагогічне явище, що являє собою складну, багатогранну і багатоаспектну характеристику діяльності педагога, що відповідає замовленню суспільства і націлена на підготовку вчителя-професіонала. З іншого боку, це якісна характеристика, що включає сукупність фундаментальних інтегрованих знань, узагальнених умінь і педагогічних здібностей вчителя, його особистісних і професійно важливих якостей, культури і майстерності вчителя, готовність до постійного самовдосконалення. Формування професійно-педагогічної компетентності майбутнього вчителя початкових класів потребує акцентування уваги на стимулюванні професійного самовиховання, розвитку ініціативи, формуванні особистісного стилю навчально-виховної діяльності з урахуванням індивідуальності та рівня фахової підготовки. Тому перспективи подальших наукових розвідок ми вбачаємо у дослідженні впливу саморозвитку на формування професійно-педагогічної компетентності майбутнього вчителя початкових класів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Калита Н. Підготовка вчителя початкової школи в контексті сучасних освітніх парадигм / Н. Калита // Актуальні питання гуманітарних наук : міжвуз. зб. наук. пр. – 2015. – Вип. 14. – С. 265–270.
2. Онищенко С. В. Конструкторсько-технологічна компетентність як компонент професійної компетентності майбутніх учителів технології / С. В. Онищенко // Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Сер.: Педагогічні науки. – 2014. – Вип. 3. – С. 222–227.
3. Національний освітній глосарій: вища освіта (2011) / авт.-уклад.: І. І. Бабин & С. Г. Гармаш & В. П. Головенкін та ін. ; за ред. Д. В. Табачника і В. Г. Кременя. – К. : ТОВ Видавничий дім «Плеяди», 2011.
4. Професійний саморозвиток майбутнього фахівця : монографія / за ред. В. А. Ковальчук. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2011.
5. Стандарт вищої освіти України (спеціальність 013 «Початкова освіта») [Електронний ресурс]. – 2018. – Режим доступу : https://imzo.gov.ua/osvita/vyscha-osvita/1719-2/
6. Ціпан Т. С. Професійна компетентність сучасного вчителя // Інноватика у вихованні : зб. наук. пр. / упор. О. Б. Петренко ; ред. кол. О. Б. Петренко & Н. М. Гринькова & Т. С. Ціпан та ін. – Рівне : РДГУ, 2015. – Вип. 3. – С. 188–192.
7. Commission staff working document Supporting the Teaching Professions for Better Learning Outcomes // Accompanying the document Communication from the Commission Rethinking Education: Investing in skills for better socio-economic outcomes. – 2012.
8. Education and training. Lot 2, Teacher education curricula in the EU. Final Report three studies to support school policy development [Електронний Ресурс]. – 2010. – Режим доступу : https://jyx.jyu.fi/dspace/handle/123456789/47654/
9. Kompetentny nauczyciel w szkole [Електронний Ресурс]. – 2018. – Режим Доступу : http://www.wbc.poznan.pl/Content/9794/ch02s04.html /